

1. INLEIDING

Integriteit en 'integer' zijn is van groot belang voor politici en politieke partijen, in het bijzonder voor CDA'ers en het CDA. Integriteit is echter niet van nature aanwezig, maar moet worden bevorderd en bewaakt. Voor u ligt het eindrapport van de Werkgroep Actualisering van het Integriteitsbeleid van het CDA (de **Werkgroep**), waarin wordt beschreven wat op dit moment binnen het CDA voorhanden is ten aanzien van integriteit / het integriteitsbeleid en wat aanvullend nodig is.

1.1 Opdracht

Dit eindrapport is opgesteld naar aanleiding van de hiertoe door het landelijk bestuur geformuleerde opdracht van september 2019. Deze opdracht is als volgt meegegeven: *Actualiseer het Integriteitsbeleid binnen het CDA in het algemeen (grondhouding en kompas voor alle CDA'ers) en kom tot enkele concrete adviezen om de Integriteitsrisico's te minimaliseren.* Meer in het bijzonder is de Werkgroep gevraagd om het volgende te omschrijven:

- welke integere grondhouding wij binnen het CDA van elk CDA-lid of elke CDA-groep in welke functie dan ook verwachten;
- de integriteitsrisico's bij Kandidaatstellingen en startende CDA'ers in politiek-bestuurlijke functies (geconcretiseerd op enkele belangrijke samenhangende thema's);
- de integriteitsrisico's bij CDA'ers in functie (tijdens hun loopbaanperiode als politicus of bestuurder); en
- de integriteitsrisico's bij CDA'ers ná hun politiek-bestuurlijke functie.

1.2 Werkwijze

Met de opdracht in de hand is de werkgroep eind mei 2020 aan de slag gegaan. De werkgroep bestaat uit de volgende leden: Joris Steenkamp (voorzitter), Aline Pastoor, Jan ten Hoopen, Jaap Borst, Muel Kaptein (adviseur), Frank Dunsbergen (partijbureau) en Jan Dirk van der Borg (CDA Bestuurdersvereniging). Vanuit het landelijk bestuur is Mariëlle Veerman betrokken.

Er zijn een zevental bijeenkomsten geweest. De eerste bijeenkomsten waren met name bedoeld om de opdracht door te spreken en de werkgroep te laten inspireren door externen (Anne Jet Plat, netwerk weerbaar bestuur, Patrick van den Brink, directeur CCV en Gert Jan Broer, ontwerper toolkit democratische weerbaarheid) en met Marc Haverkamp met betrekking tot het HRM-proces.

Als tussenproduct zijn de overgebleven kandidaten voor de Tweede Kamerverkiezingen gevraagd om een reflectie te geven op het document van Maij-Weggen, 'een betrouwbaar politicus' en adviezen te geven hoe dit document verbeterd zou kunnen worden. De input is verzameld en (anoniem) in de werkgroep besproken.

Gedurende het proces kwam de behoefte op om het zogenaamde 'Huis van de Integriteit' te bouwen, als kapstok. Dat leest u verder in dit document terug. Op 16 november 2020 ligt een tussenproduct voor aan het landelijk bestuur, met als belangrijkste vraag hoe het landelijk bestuur de inmiddels voorliggende producten beoordeelt, welke producten nog verder ontwikkeld zouden moeten worden (zie enkele

aanzetten daartoe in hoofdstuk 4) en welke rol daarbij is weggelegd voor de Werkgroep. Het landelijk bestuur heeft de producten van een positief advies voorzien, met een aantal aanvullende vragen. Deze vragen zijn in dit document verder verwerkt.

1.3 Opbouw

Voorafgegaan door een analyse van de meest voorkomende integriteitsaffaires in hoofdstuk 2, geeft de Werkgroep een schets van het 'Huis van de Integriteit' in hoofdstuk 3. De Werkgroep sluit af met een overzicht van reeds opgeleverde en nog op te leveren producten en overige aanbevelingen in hoofdstuk 4.

1. Inleiding
2. Integriteitsrisico's
3. Huis van de Integriteit
4. Opgeleverde producten en aanbevelingen voor het partijbestuur ten aanzien van:
  - 4.1 Fundament (waarden en normen)
  - 4.2 Opbouw (praktische uitwerking via beleid en governance)
  - 4.3 Onderhoud (verdere inbedding en evaluatie)
5. Bijlagen

2. INTEGRITEITSRISICO'S

De Werkgroep is gevraagd de belangrijkste integriteitsrisico's ten aanzien van de drie te onderscheiden periodes (voor, tijdens en na) te behandelen.

2.1 Analyse Politieke Integriteitsindex

Voor een overzicht van politieke integriteitsaffaires verwijzen we naar dit overzicht. Het gaat hierbij om integriteitsaffaires die in de gezaghebbende media zijn verschenen, waarbij de integriteit serieus in twijfel is getrokken. Dat hoeft niet te betekenen dat het een daadwerkelijke integriteitsschending is. Uit dit overzicht zijn de volgende type integriteitsaffaires af te leiden (met erachter het aantal CDA-affaires sinds 2003 t/m 2019, de Integriteitsindex over 2020 is in deze opsomming niet meegenomen):

- Wanprestatie en verspilling (4)
- Wangedrag in de privésfeer (18)
- Onverenigbare functies en bindingen (26)
- Ongewenste omgangsvormen (6)
- Misbruik van bevoegdheden (1)
- Misbruik of manipulatie van informatie (12)
- Fraude of diefstal (6)
- Dubieuze giften of beloften (1)
- Corruptie: omkoping (3)
- Corruptie: favoritisme (2)

Conclusie is dat met name de onverenigbaarheid van functies, wangedrag in de privésfeer en misbruik/manipulatie van informatie grote integriteitsrisico's zijn voor CDA-politici.

2.2 Overige waarnemingen

Naast de voorgenoemde op basis van de Politieke Integriteitsindex geïdentificeerde integriteitsrisico's, signaleert de Werkgroep dat 'integriteit' in toenemende mate wordt misbruikt als een politiek instrument om een politicus ten onrechte in diskrediet te brengen en te beschadigen. In deze situaties wordt de schijn van niet-integer gedrag gebruikt om politieke tegenstanders te beschadigen. In de eerste plaats betreft dit een aan een zittende bestuurder of politicus verbonden risico. Het behoeft weinig uitleg dat dergelijk gedrag onwenselijk is en als verre van integer kwalificeert. Maar veel meer dan dat is dit ook een risico waarmee een bestuurder of politicus zichzelf geconfronteerd kan zien. Hij/zij zal in de eerste plaats geen aanleiding moeten geven voor verwezenlijking van dit risico. Gebeurt dit toch, dan moet hij/zij hierop voorbereid zijn; dit vereist weerbare bestuurders en politici en binnen het CDA ook een plek waar zij terecht kunnen.

2.3 Oplossing?

Hoewel de genoemde integriteitsrisico's wellicht generiek overkomen, zal de (mate van) verwezenlijking van deze risico's vooral afhankelijk zijn van de concrete omstandigheden van het geval. Dit maakt het geven van concrete pasklare antwoorden vrijwel onmogelijk, maar vereist eens te meer een degelijke basis: een integere grondhouding en een gefundeerd integriteitsbeleid, waarbij ook aandacht is voor *damage control*.

3. HUIS VAN DE INTEGRITEIT

Wat is integer? Wanneer ben je integer? Wat is niet integer? Vragen die ook het CDA in beweging houden. Integriteit is namelijk geen statisch begrip. Er geldt geen dogma over de betekenis van integriteit. Het is een dynamisch begrip; afhankelijk van tijd, plaats, persoon en context.

Tegelijkertijd is 'integriteit' een begrip dat gevuld moet worden. Dit begint met het creëren van een fundament. Daarmee ontstaat een basis om een Huis van de Integriteit neer te zetten. Dit is een huis dat, zoals gewoonlijk, is opgebouwd vanuit verschillende bouwstenen. Het is de metafoor die gebruikt wordt om aan te geven hoe het CDA integriteit georganiseerd heeft.

Het 'Huis van de Integriteit' pretendeert niet een nieuwe kijk te geven op het begrip 'integriteit' volgens het CDA. Het CDA heeft eerder al stilstaan bij de vraag: 'wat is integriteit?'. Dit is uitgemond in de brochure: '*Een betrouwbaar politicus. Grondhouding voor volksvertegenwoordigers en bestuurders namens het CDA*' (de **Brochure**). De Brochure stamt uit 2011. De grondhouding die hierin staat beschreven, is nog steeds actueel en het Huis van de Integriteit bouwt hierop voort. Deze brochure heeft een actualisatie gekregen naar een 'Gedragscode Integriteit' (zie verderop in het eindrapport).

In de komende paragrafen wordt een plattegrond gegeven van het Huis van de Integriteit. Het geeft weer met welke bouwstenen het huis gebouwd is en hoe deze bijdragen aan een goede organisatie van integriteit (paragrafen 3.1 en 3.2). Tegelijkertijd is er ook oog voor het onderhoud. Zoals genoemd, is integriteit een dynamisch begrip dat blijvende aandacht verdient. Het is dus belangrijk om elkaar steeds weer te herinneren en scherp te houden via trainingen, gespreksondersteuning, voorbeelden, etc., oftewel: om onderhoud te plegen aan het Huis van de Integriteit (paragraaf 3.3).

3.1 Fundament: waarden en normen

Wat is integer volgens het CDA? Zoals gezegd, heeft de brochure hier een antwoord op geformuleerd, waarbij wordt verwezen naar de kern van het CDA. Dit is vervat in de vier grondbeginselen van het CDA, gebaseerd op de Heilige Schrift: gerechtigheid, solidariteit, gespreide verantwoordelijkheid en rentmeesterschap. Gedragswaarden die hieruit voortvloeien en dit aanvullen, zijn: onkreukbaar, betrokken, moedig, communicatief, transparant, bezonnen en respectvol.

Naast de Brochure gelden ook andere normen. Vanzelfsprekend is het normenkader van wetgeving als de Gemeentewet en de Provinciewet van toepassing. Hier staan onder andere regels in opgenomen over de cumulatie van nevenfuncties. De statuten zijn hier op aangesloten en bevatten aanvullende regels over de cumulatie van (partij)functies. Ook de Handreiking integriteit van politiek ambtsdragers bij gemeenten, provincies en waterschappen is van belang. Dit is een uitgave van het Ministerie van Binnenlandse Zaken die praktische kaders bevat voor politieke ambtsdragers over belangenverstrengeling, aannemen van geschenken of de omgang met informatie.

Het uitgangspunt is dat onze leden, volksvertegenwoordigers en bestuurders zich van nature gedragen op basis van de grondhouding van de Brochure. Daar vertrouwen wij elkaar ook in. Wij leggen de lat ook hoog voor onszelf. Daar zijn wij ons bewust van. Dit betekent dat soms ook fouten gemaakt worden. Dat mag, maar wel om hiervan te leren. Als iemand bewust misbruik maakt van het in hem of haar gestelde vertrouwen, stellen wij grenzen. Dit kan betekenen dat dit lid geen volksvertegenwoordigende of bestuurlijke functies meer kan uitoefenen voor en binnen het CDA.

Activiteit	Doel	Status
Update de brochure	Het CDA dient te beschikken over een eigentijds en richtinggevend basisdocument waarin zowel de integriteitsuitgangspunten (waarden) als de integriteitsregels (normen) worden geadresseerd en – waar opportuun – uitgewerkt.	De Brochure geeft een accurate schets van de grondhouding van een integer CDA politicus. De Brochure is van een update voorzien (zie bijlage 1) en het bestuur wordt gevraagd deze over te nemen. Dit document komt dus in plaats van de bestaande Brochure.

3.2 Opbouw: beleid en governance

Vanuit het fundament is het belangrijk om het huis op te bouwen. In dat geval komt het neer op een praktische uitwerking via beleid en governance. Een belangrijke urgentie om het beleid en de governance goed te organiseren, is het levend houden van integriteit binnen de partij. Zoals gezegd, is integriteit een dynamisch begrip. Dit vraagt structurele aandacht.

Governance

Het is belangrijk dat het thema ‘integriteit’ blijvend op de partij-agenda staat. Primair is dit een (gespreide) verantwoordelijkheid van ons allemaal, maar het is aan het landelijk bestuur, de provinciale besturen, de lokale besturen en het partijbureau om dit concreet te uit te voeren en te bewaken. Dit zijn collegiale besturen, waardoor in het algemeen alle bestuursleden de integriteit binnen de afdeling/partij bewaken. In het bijzonder is het de voorzitter van de afdeling respectievelijk de portefeuillehouder ‘integriteit’ binnen het landelijke bestuur die de integriteit bewaakt binnen zijn/haar afdeling / de partij. Als portefeuillehouders leggen zij ook verantwoording af de leden over het gevoerde beleid (namens het desbetreffende bestuur). Zij kunnen hierbij worden ondersteund door een landelijke integriteitscoördinator. De integriteitscoördinator is verantwoordelijk voor het actualiseren van het integriteitsbeleid en het aanjagen, afstemmen en monitoren van de activiteiten die op het gebied van integriteit worden gedaan. Hij/zij zou bovendien kunnen worden belast met de registratie van belangenconflicten etc. Hoe dit ingevuld moet worden, zal in overleg met de directeur van het partijbureau, bepaald moeten worden. Het ligt voor de hand deze functie onder te brengen bij een medewerker op het partijbureau. Een profiel voor deze integriteitscoördinator is als bijlage 2 toegevoegd. De bestuurlijke verantwoordelijkheid blijft liggen bij de huidige portefeuillehouder.

Bewustwording

Integriteit blijvend onder de aandacht brengen, begint bij bewustwording. Dit gebeurt via trainingen en structurele communicatie van het thema. Daarnaast wordt ingespeeld op actualiteiten, waardoor het thema opnieuw in het licht kan komen. Dit gebeurt via trainingen van het Steenkampinstituut. Er worden trainingen aangeboden voor CDA’ers om zich te verdiepen in het thema ‘integriteit’ en wat dit betekent voor het CDA.

Daarnaast is er bijzondere zorg voor integriteit tijdens de kandidaatstellingsprocedure. Tijdens gesprekken met kandidaat-volksvertegenwoordigers of -bestuurders is dit een gespreksonderwerp. De kandidaatstellingscommissies worden hierbij gefaciliteerd. Ook ondertekenen alle kandidaten de interne partijverklaring (ongeacht voor welk orgaan de kandidaat zich heeft gekandideerd). Deze verklaring bevat

een belangrijke set van normen en waarden die wij normaal vinden binnen het CDA. Denk aan het melden van nevenfuncties, het voorkomen van belangenverstremgeling en het kennisnemen en naleven van het integriteitsbeleid. Tot slot is het de Bestuurdersvereniging (**BSV**) die het thema 'integriteit' regelmatig onder de aandacht brengt bij de lokale bestuurders via eigen uitgaven, maar ook via uitgaven van de Rijksoverheid.

Maatregelen

Naast de bewustwording worden ook maatregelen getroffen om de integriteit in het oog te houden. Dit gebeurt door het screenen van kandidaten tijdens de kandidaatstellingsprocedure. Hierdoor kunnen ook kwetsbaarheden vroegtijdig bekend worden. Tegelijkertijd is dit ook onderdeel van de bewustwording.

Daarnaast vindt een toetsing plaats door de Toetsingscommissie van het CDA. Deze commissie toetst de nevenfuncties van de kandidaten voor de landelijke verkiezingen en komt met een advies voor het landelijk bestuur. Hier kan uit voortkomen dat kandidaten één of meerdere functies moeten neerleggen, zodra hij/zij is gekozen. De toetsing van functies op decentraal niveau vindt plaats door de besturen van de desbetreffende afdelingen.

Schematisch ziet de afbouw er als volgt uit:

Activiteit	Doel	Status
Instellen landelijke integriteitscoördinator	De integriteitscoördinator is verantwoordelijk voor (i) het actualiseren van het integriteitsbeleid, (ii) het aanjagen, afstemmen en monitoren van de activiteiten die op het gebied van integriteit worden gedaan en (iii) de registratie van o.a. belangenconflicten.	De portefeuille 'integriteit' is belegd bij de respectievelijke portefeuillehouders binnen het desbetreffende (lokale / landelijke) bestuur. Zij kunnen hierbij worden ondersteund door een <u>nog in te stellen</u> landelijke integriteitscoördinator (zie bijlage 2). Geadviseerd wordt om de integriteitscoördinator ongevraagd en gevraagd advies te laten geven over integriteitskwesties. Deze adviezen worden dan geagendeerd op de vergadering van het Landelijk Bestuur, al dan niet in overleg met de Integriteits- en Royementscommissie.
Faciliteren van decentrale kandidaatstellingscommissies	Verstrekken van een checklist of van gerichte gespreksvragen. Hierdoor komt in ieder geval het thema integriteit aan	Dit gebeurt nog <u>onvoldoende</u> . Communicatie is een belangrijk aspect dat

	de orde en wordt hierover van gedachte gewisseld.	aandacht verdient.
Structureel aanbieden van een training 'integriteit'	Structureel trainingen aanbieden. In het bijzonder (nieuwe) leden die geïnteresseerd zijn in een politiek-bestuurlijke functie kunnen de training volgen om toegerust te worden voor hun functie.	Dit gebeurt nog <u>onvoldoende</u> . Dit kan beter en breder aangeboden worden.
Verplichtstellen VOG voor kandidaat volksvertegenwoordigers	De VOG dient als een eerste, basale doch noodzakelijke toets om (mogelijke) integriteitsrisico's tijdig te identificeren en te ondervangen.	De VOG is nog geen verplicht onderdeel van het kandidaatstellingsproces voor volksvertegenwoordigers, maar zou hierin wel opgenomen moeten worden.
Partijverklaring	De partijverklaring bevat een belangrijke set regels over de functie die men wil gaan uitoefenen. Dit is praktisch, zodat het document leeft.	Partijverklaring volstaat en wordt goed verspreid. Het verdient echter aanbeveling om de verklaring meer praktisch te maken. De Werkgroep zal hiertoe een concept aanleveren (bijlage 4).
Infographic integriteit	Om de communicatie richting CDA'ers kort en direct te maken, wordt een (digitale) infographic gemaakt, waarin de basisregels staan opgenomen en welke handelingsperspectieven gelden.	Er is nog geen infographic. Deze dient nog gemaakt te worden.
Toetsen van nevenfuncties	Nevenfuncties worden in kaart gebracht. Een cumulatie wordt getoetst en waar nodig volgt het zwaarwegende advies aan de kandidaat om bepaalde functies neer te leggen	De toetsing van functies gebeurt goed. Ook de griffie speelt hierbij een belangrijke rol.

3.3 Onderhoud: verdere inbedding en evaluatie

Mogelijk even belangrijk als het bouwen van het huis, is het onderhouden van het huis. Dit gebeurt onder andere via het aanbod dat hierboven geschetst is. Aan de andere kant zit dit ook bij het periodiek evalueren van het integriteitsbeleid en onszelf de vraag stellen: sluit het beleid en de governance nog aan bij wat wij vandaag de dag nodig hebben?

Dialogo

Het bewaken van het integriteitsbeleid op de lange termijn is primair een verantwoordelijkheid van het landelijk bestuur in het algemeen en de verantwoordelijke portefeuillehouder in het bijzonder. Het is goed als het bestuur hiervoor jaarlijks verantwoording over aflegt tegenover zichzelf en richting de leden. Dit laatste gebeurt allereerst schriftelijk via een passage in het bestuursverslag, maar kan ook mondeling via een toelichting op het partijcongres.

Op de korte termijn houdt integriteit ook aandacht. In dat geval zijn het de decentrale besturen die de verantwoordelijkheid hebben om dit thema te bespreken met elkaar, de fractie en de afdeling. Bespreekbaar maken van voorvallen speelt hierbij een belangrijke rol – zogeheten 'spiegelafstelplaatsen'. Door een sfeer te creëren, waarbij men vrij durft te spreken, kan het gesprek aangegaan worden over concrete dilemma's. Ook moedigt dit een cultuur aan, waarbij men elkaar aanspreekt.

Vangnet

In sommige gevallen kan het gebeuren, dat incidenten optreden. Zoals eerder gezegd, fouten maken is menselijk, maar het is belangrijk om hiervan te leren. Wat doen wij om deze incidenten te managen en de impact zo klein mogelijk te maken?

Dit begint bij het bijstaan van CDA'ers die tegen een integriteitsdilemma aan zijn gelopen. Vanuit het partijbureau wordt hulp aangeboden aan afdelingen, fracties of individuele CDA'ers om hen bij te staan bij specifieke voorvallen. Ook is het CDA lid van het 'Netwerk Weerbaar Bestuur' (in de persoon van de coördinator BSV en de partij-jurist).

In sommige gevallen is het te laat om nog bij te sturen. In dat geval is een integriteitsschending opgetreden (bewust, danwel onbewust). In dat geval is een melding bij de Integriteits- en Royementscommissie op zijn plaats. De commissie onderzoekt het voorval, formuleert eventuele sancties en benoemt lessen om toekomstige voorvallen te voorkomen.

Evaluatie

Belangrijk is om openheid van zaken te geven. Niet alleen richting de leden, maar ook naar de niet-leden. Het is goed om te kennen te geven dat wij, als CDA, integriteit hoog in het vaandel hebben staan en hier transparant mee omgaan. Dit geldt voor alle geledingen van het CDA, inclusief de partijorganisatie. Hiervoor wordt verantwoording afgelegd door het landelijk bestuur. Ook wordt gemonitord wat zich op dit thema afspeelt binnen de partij. Waar nodig stuurt het landelijk bestuur bij door herijking van het integriteitsbeleid.

Schematisch ziet het onderhoud er als volgt uit:

Activiteit	Doel	Status
Zelfevaluatie en afleggen van verantwoording	Lokale besturen plannen een jaarlijkse zelfevaluatie ten aanzien van 'integriteit' (interviews). Evenzo het partijbestuur dat over de zelfevaluatie en het integriteitsbeleid in algemene zin (schriftelijk en mondeling) jaarlijks verantwoording aflegt door middel van	Zowel de zelfevaluatie (interviews) als de beschreven af te leggen verantwoording gebeurt nog <u>niet of onvoldoende</u> . Beide onderwerpen dienen opgenomen te worden in de

	een passage in het bestuursverslag en – waar opportuun – mondelinge toelichting op het partijcongres.	jaarcyclus.
Integriteit hoog op de agenda en het gesprek gaande houden	De besturen en fracties van de afdelingen en de partij laten het thema 'integriteit' hoog op de agenda staan. Dit draagt bij aan een cultuur van openheid.	Besturen en fracties zijn zich bewust van het belang van integriteit, <u>maar het gesprek kan vaker gevoerd worden.</u>
Hulplijn integriteit aanbieden	Op het partijbureau is veel kennis aanwezig over integriteit, dan wel een netwerk om CDA'ers bij te staan met raad en daad.	De BSV en de partij-jurist zijn benaderbaar voor praktische vragen, maar worden te weinig gevonden. <u>Dit kan breder gecommuniceerd worden.</u> De in te stellen functie van landelijke integriteitscoördinator kan de 'benaderbaarheid' vergroten en kan als schakel naar de BSV en de partij-jurist dienen.
Melding maken bij de Integriteits- en Royementscommissie	De Integriteits- en Royementscommissie is een partijcommissie die een integriteitszaak behandelt en een advies uitbrengt aan het landelijk bestuur.	De Integriteits- en Royementscommissie werkt goed.
Evalueren en, indien nodig, herijken van het integriteitsbeleid	Het landelijk bestuur (op landelijk niveau) en de afdelingsbesturen (op decentraal niveau) evalueren het integriteitsbeleid en herijken dit, indien nodig.	Het integriteitsbeleid zou doorlopend moeten worden herijkt. Het is goed om dit eens in de vier à vijf jaar te herhalen door het instellen van een onafhankelijke Monitoringscommissie Integriteitsbeleid; herijking kan plaatsvinden aan de hand van de <i>lessons learned</i> op basis van casus die zijn behandeld door de Integriteits- en Royementscommissie en de input van kandidaten voor de Tweede Kamerverkiezingen.

4. OPGELEVERDE PRODUCTEN EN AANBEVELINGEN

In hoofdstuk 3 heeft de Werkgroep de plattegrond voor het 'Huis van de Integriteit' geschetst, waarbij de Werkgroep heeft gewezen op een aantal ontbrekende bouwstenen. Deze verbeterpunten worden onderstaand nogmaals benoemd en toegelicht in de vorm van concrete aanbevelingen. Ten aanzien van een aantal aanbevelingen, heeft de Werkgroep reeds een product opgeleverd.

4.1 Fundament (waarden en normen)

1. Update de brochure: '*Een betrouwbaar politicus. Grondhouding voor volksvertegenwoordigers en bestuurders namens het CDA*' ([aanbeveling met intentie tot product](#))

Doel: Het CDA dient te beschikken over een eigentijds en richtinggevend basisdocument waarin zowel de integriteitsuitgangspunten (waarden) als de integriteitsregels (normen) worden geadresseerd en – waar opportuun – uitgewerkt.

Status: De Brochure geeft een accurate schets van de grondhouding van een integer CDA politicus. Het verdient echter aanbeveling om de Brochure van een update te voorzien.

Zoals reeds beschreven in hoofdstuk 3 paragraaf 3.1 beschikt het CDA over de in 2011 opgestelde brochure: '*Een betrouwbaar politicus. Grondhouding voor volksvertegenwoordigers en bestuurders namens het CDA*' (de **Brochure**). De Werkgroep constateert dat de Brochure op bepaalde punten een update en/of nadere invulling behoeft. Op basis van input van de kandidaatvolksvertegenwoordigers voor de Tweede Kamerverkiezingen 2021 zijn een aantal leemtes geconstateerd (*social media*, integriteit *binnen* de partij), gewenste accentverschuivingen (cultuur) en procedurele aandachtspunten (communicatie). Ook het in hoofdstuk 2 paragraaf 2.2 geconstateerde toenemende gebruik van integriteit als politiek instrument wordt onvoldoende geadresseerd in de Brochure. Daarnaast constateert de Werkgroep dat waar voor lokale politici de 'Handreiking Integriteit politieke ambtsdragers' (2016) is opgesteld door de VNG, voorzien van een modelgedragscode, een equivalent voor landelijke volksvertegenwoordigers ontbreekt.¹

Bovenstaande constatering bevestigen eens te meer dat integriteit een dynamisch begrip is, afhankelijk van tijd en plaats. Tegelijkertijd laat dit de in de Brochure beschreven grondhouding onverlet: deze is nog steeds actueel. Ten einde de Brochure verder te actualiseren en de toekomstbestendigheid hiervan te bestendigen, adviseert de Werkgroep een dynamisch basisdocument op te stellen langs de volgende lijnen:

- De beschreven grondhouding (hoofdstuk 2 van de Brochure) blijft gelden als een overkoepelende basis;

---

¹ De recent door de Tweede Kamer aangenomen '*Regelingen integriteit*' (2020 – zie: https://www.tweedekamer.nl/sites/default/files/atoms/files/integriteitsregels_voor_kamerleden.pdf) zijn naar de mening van de Werkgroep te algemeen en vrijblijvend geformuleerd.

- Ook de verwijzingen naar de regionale vertrouwenspersonen (hoofdstuk 5 van de Brochure) blijven onderdeel van het basisdocument, met aanvullingen waar nodig – zie in dit kader ook aanbeveling 10 hieronder (hulplijn integriteit); en
- Ter vervanging van de in 2011 geformuleerde concrete afspraken (hoofdstuk 3 van de Brochure) worden per type functie (lokale volksvertegenwoordiger, landelijke volksvertegenwoordiger, lokale bestuurders en landelijke bestuurders) integriteitsregels geformuleerd. Hierbij wordt – waar mogelijk – aangesloten bij of verwezen naar reeds bestaande handreikingen en/of codes; en

De Werkgroep adviseert om bovenstaande zoveel mogelijk in digitale vorm ter beschikking te stellen, om de toegankelijkheid hiervan (verder) te vergroten – zie in dit kader ook aanbeveling 7 hieronder (infographic integriteit).

De Brochure is van een update voorzien naar een ‘Gedragscode Integriteit’ (zie bijlage 1) en het landelijke bestuur wordt gevraagd deze over te nemen.

4.2 Opbouw (praktische uitwerking via beleid en governance)

2. Instellen landelijke integriteitscoördinator (aanbeveling)

Doel: De integriteitscoördinator is onder andere verantwoordelijk voor (i) het actualiseren van het integriteitsbeleid, (ii) het aanjagen, afstemmen en monitoren van de activiteiten die op het gebied van integriteit worden gedaan en (iii) de registratie van onder andere belangenconflicten.

Status: De portefeuille 'integriteit' is belegd bij de voorzitter van de afdeling respectievelijk de de portefeuillehouder 'integriteit' binnen het landelijke bestuur. Bij de uitoefening van hun taken, kunnen zij worden ondersteund door een nog in te stellen integriteitscoördinator. Hoe dit ingevuld moet worden, zal in overleg met de directeur van het partijbureau, bepaald moeten worden. Het ligt voor de hand deze functie onder te brengen bij een medewerker op het partijbureau. De bestuurlijke verantwoordelijkheid blijft liggen bij de huidige portefeuillehouder(s). Een handreiking voor de rol en taken van de integriteitscoördinator is in de bijlage 2 te vinden.

3. Faciliteren van decentrale kandidaatstellingscommissie (aanbeveling)

Doel: Verstrekken van een checklist of van gerichte gespreksvragen. Hierdoor komt in ieder geval het thema integriteit aan de orde en wordt hierover van gedachte gewisseld.

Status: Dit gebeurt nog onvoldoende. Communicatie is een belangrijk aspect dat aandacht verdient. Om dit te faciliteren beveelt de Werkgroep aan om iedere kandidaat volksvertegenwoordiger te laten reflecteren op de geüpdatete versie van de Brochure, de Gedragscode Integriteit. Het mes snijdt hierbij aan twee kanten: de vraag naar reflectie op de Gedragscode Integriteit zorgt er immers voor dat de kandidaat volksvertegenwoordigers hiervan kritisch kennisnemen én dit dient als een gespreksstarter voor de decentrale kandidaatstellingscommissies voor het onderwerp 'integriteit'. De partij zou de decentrale kandidaatstellingscommissie hier verder in kunnen faciliteren door bijvoorbeeld het aanreiken van enkele gerichte gespreksvragen. Waar opportuun kan worden aangesloten

bij de 'Handreiking integriteitstoetsing van kandidaten voor decentrale politieke partijen' (2020).² In bijlage 3 is het opgeleverde product te vinden.

4. Structureel aanbieden van een training 'integriteit' (aanbeveling)

Doel: Structureel trainingen aanbieden. In het bijzonder (nieuwe) leden die geïnteresseerd zijn in een politiek-bestuurlijke functie kunnen de training volgen om toegerust te worden voor hun functie.

Status: Dit gebeurt nog onvoldoende. Dit kan beter en breder aangeboden worden. De Werkgroep beveelt – waar opportuun – intensievere samenwerking aan tussen het Steenkampinstituut en het Netwerk Weerbaar Bestuur, daar laatstgenoemde reeds trainingen over het onderwerp 'integriteit' aanbiedt.

Als handreiking voor de kandidaatstellingscommissies zal een aantal lokale, provinciale en landelijke integriteitsdilemma's opgesteld moeten worden. Te denken valt de voorbeelden die in de Brochure zijn genoemd, al dan niet geactualiseerd en in digitale vorm, zodat het voor iedereen makkelijk toegankelijk is (zie de Dilemma Game app van de Erasmus Universiteit).

5. Verplichtstellen VOG voor kandidaat volksvertegenwoordigers (aanbeveling)

Doel: De VOG dient als een eerste, basale doch noodzakelijke toets om (mogelijke) integriteitsrisico's tijdig te identificeren en te ondervangen.

Status: De VOG is nog geen verplicht onderdeel van het kandidaatstellingsproces voor volksvertegenwoordigers, maar zou hierin wel opgenomen moeten worden. Aandachtspunt hierbij betreft de kosten voor het aanvragen van een VOG.

6. Update de partijverklaring (product)

Doel: De partijverklaring bevat een belangrijke set regels over de functie die men wil gaan uitoefenen. Dit is praktisch, zodat het document leeft.

Status: De partijverklaring volstaat en wordt goed verspreid. Het verdient echter aanbeveling om de verklaring meer praktisch te maken. De Werkgroep zal hiertoe een concept aanleveren. Desgewenst is de Werkgroep bereid enkele handvatten aan te reiken om nogmaals het gesprek over 'integriteit' aan te gaan alvorens de betrokken CDA'er de partijverklaring zal ondertekenen. De hernieuwde concept-partijverklaring is in bijlage 4 te vinden.

7. Infographic integriteit (aanbeveling met intentie tot product)

Doel: Om de communicatie richting CDA'ers kort en direct te maken, wordt een infographic gemaakt, waarin de basisregels staan opgenomen en welke handelingsperspectieven gelden.

---

² Zie: <https://www.politiekeamtsdragers.nl/publicaties/publicaties/2019/10/29/handreiking-integriteitstoetsing-van-kandidaten-voor-decentrale-politieke-partijen>.

Status: Er is nog geen infographic. Deze dient nog gemaakt te worden op basis van de opgestelde Gedragscode Integriteit, waarbij (ook) een digitale variant de nadrukkelijke aanbeveling verdient ten einde de toegankelijkheid en levendigheid te vergroten.

4.3 Onderhoud (verdere inbedding en evaluatie)

8. Zelfevaluatie en afleggen van verantwoording over het integriteitsbeleid (aanbeveling)

Doel: Lokale besturen plannen een jaarlijkse zelfevaluatie ten aanzien van 'integriteit' (intervisies). Evenzo het landelijk bestuur dat over de zelfevaluatie en het integriteitsbeleid in algemene zin (schriftelijk en mondeling) jaarlijks verantwoording aflegt door middel van een passage in het bestuursverslag en – waar opportuun – mondelinge toelichting op het partijcongres.

Status: Zowel de zelfevaluatie (intervisies) als de beschreven af te leggen verantwoording gebeurt nog niet of onvoldoende. Beide onderwerpen dienen opgenomen te worden in de jaarcyclus. Handvatten en kernvragen voor zelfevaluatie van afdelingsbesturen zijn in bijlage 5 te vinden.

9. Integriteit hoog op de agenda en het gesprek hierover gaande houden (aanbeveling)

Doel: De besturen en fracties van de afdelingen en de partij laten het thema 'integriteit' hoog op de agenda staan. Dit draagt bij aan een cultuur van openheid.

Status: Besturen en fracties zijn zich bewust van het belang van integriteit, maar het gesprek kan vaker gevoerd worden. De aanbeveling inzake zelfevaluatie en het afleggen van verantwoording over het integriteitsbeleid (zie aanbeveling 8 hierboven) zullen hieraan bijdragen.

10. Hulplijn integriteit aanbieden (aanbeveling)

Doel: Op het partijbureau is veel kennis aanwezig over integriteit, dan wel een netwerk om CDA'ers bij te staan met raad en daad.

Status: De BSV en de partij-jurist zijn benaderbaar voor praktische vragen, maar worden te weinig gevonden. Dit kan breder gecommuniceerd worden, onder meer door middel van de infographic (zie aanbeveling 7 hierboven). De integriteitscoördinator kan hierbij helpen (zie aanbeveling 2 hierboven en bijlage 2)

11. Evalueren en – indien nodig – herijken van het integriteitsbeleid (aanbeveling)

Doel: Het landelijk bestuur (op landelijk niveau) en de afdelingsbesturen (op decentraal niveau) evalueren het integriteitsbeleid en herijken dit, indien nodig.

Status: Het integriteitsbeleid zou doorlopend moeten worden wordt herijkt. Het is goed om dit eens in de vier à vijf jaar te herhalen door het instellen van een onafhankelijke Monitoringscommissie Integriteitsbeleid, met leden vanuit diverse disciplines en achtergronden (zoals de samenstelling van bijvoorbeeld de Werkgroep). Herijking kan plaatsvinden aan de hand van (i) de *lessons learned* op basis van casus die zijn behandeld

door de Integriteits- en Royementscommissie en (ii) de input van kandidaten voor de Tweede Kamerverkiezingen (waarbij het mes aan twee kanten snijdt: de vraag naar input van kandidaten voor de Tweede Kamerverkiezingen zorgt er immers ook voor dat zij kritisch kennisnemen van de Gedragscode Integriteit én hierover een gesprek kan worden gevoerd met de selectiecommissie – zie aanbeveling 2 hierboven).³

---

³ Tijdens de selectieprocedure voor de kandidaten voor de Tweede Kamerverkiezingen 2021 is deze aanbeveling reeds toegepast en als positief en effectief ervaren.

Bijlage 1: Gedragscode Integriteit

Introductie

Het vervullen van een publieke taak is een eervolle opdracht die hoge eisen stelt aan diegenen die dit doen. CDA'ers - betrokken op welke wijze dan ook - kenmerken zich door gedrag conform die hoge eisen en overeenkomstig de uitgangspunten en waarden van het CDA. Dit is een verwachting van CDA'ers richting CDA'ers. Het vertrekpunt is wat wij, als CDA'ers, over en weer van elkaar mogen verwachten. Om dit concreet te maken, is de Gedragscode Integriteit voor het CDA opgesteld. Deze code vult de verwachtingen concreet in aan de hand van de vier uitgangspunten van het CDA en specifiek geformuleerde gedragswaarden. Bovendien geldt deze code niet alleen voor het individueel handelen, maar ook voor collectief handelen van CDA'ers.

Uitgangspunten

Publieke gerechtigheid

CDA'ers kenmerken zich doordat zij:

- de kernwaarden van de democratie en de rechtsorde respecteren en bevorderen;
- zich inzetten voor een betrouwbare overheid, die doet wat is beloofd;
- ervoor waken dat dienstbaarheid naar burgers niet omslaat in ombudspolitiek;
- reële beloften doen en dus niet de suggestie wekken dat de overheid alle problemen kan oplossen;
- de belangen van alle betrokkenen en van toekomstige generaties onafhankelijk meewegen in beslissingen en hierbij niet gevoelig zijn voor gunsten en dreigementen;
- zich inzetten voor en zelf voorbeeld zijn van een toegankelijke overheid, waarin CDA'ers ervoor zorgen, voor zover mogelijk, rechtstreeks toegankelijk te zijn voor burgers;
- de naleving van integriteitsstandaarden binnen het eigen werkkterrein krachtig bevorderen;
- oog hebben voor het morele draagvlak van de samenleving en met het oog daarop het gesprek zoeken met (levensbeschouwelijke en maatschappelijke) organisaties die waarden en waardebesef ontwikkelen en overdragen.

Solidariteit

CDA'ers kenmerken zich doordat zij:

- zich inzetten juist voor de zwakken in de samenleving, voor wie de overheid een schild moet zijn;
- bevorderen dat mensen in allerlei geledingen voor zichzelf en elkaar zorg kunnen dragen en kunnen werken aan leefbare verhoudingen tussen mensen, lokaal, regionaal, nationaal en internationaal;
- denken en doen vanuit een breed verantwoordelijkheidsbesef voor het overheidsbeleid als geheel en voor de samenleving en dus niet 'verkokerd' kijken naar alleen het eigen beleidsterrein.

Gespreide verantwoordelijkheid

CDA'ers kenmerken zich doordat zij:

- de ruimte waarborgen voor burgers en hun geledingen om hun eigen verantwoordelijkheid voor zichzelf, voor elkaar en voor de samenleving waar te maken;
- zich ervoor inzetten dat ieder mens de ruimte krijgt de eigen talenten te ontplooien;
- de eigen (organisatorische) initiatieven van burgers stimuleren, er uiteraard van uit gaand dat ze binnen de grenzen van de wet blijven;

- op een open manier de dialoog met maatschappelijke organisaties en verbanden zoeken om tot een zo goed mogelijk beleid te komen.

Rentmeesterschap

CDA'ers kenmerken zich doordat zij:

- zorgvuldig en transparant omgaan met publieke middelen en geen onnodige schulden maken die op de schouders van toekomstige generaties gaan rusten;
- zich medeverantwoordelijk weten voor het bewaren van het milieu en dus de duurzaamheid van economie, samenleving en overheid bevorderen en mee laten wegen in beslissingen;
- zich bij beslissingen ook rekenschap geven van de kansen van toekomstige generaties en dus niet op een onverantwoorde manier lasten naar hen doorschuiven;
- het respectvolle beheer van overgeleverde cultuur bevorderen, van historische en waardevolle gebouwen en landschap tot en met kunst en taal;
- de creatieve vernieuwing van de cultuur stimuleren en verloedering tegengaan.

Gedragswaarden

Naast deze leidende politieke waarden zijn er zeven 'gedragswaarden' die leidend zijn voor een integer CDA'er.

Betrokken

CDA'ers kenmerken zich doordat zij:

- de problemen van alle mensen hen aan het hart gaan;
- aantoonbaar maatschappelijk betrokken zijn, wat zij bijvoorbeeld hebben getoond door het bekleden of bekleed hebben van meerdere functies in maatschappelijke organisaties, zowel bezoldigd als onbezoldigd;
- bij hun beslissingen het belang van de burgers boven hun privébelang stellen en de schijn van vermenging van deze twee vermijden.

Onkreukbaar

CDA'ers kenmerken zich doordat zij:

- zich niet laten intimideren door maatschappelijke druk of druk van de media;
- een onafhankelijk oordeel kunnen vellen;
- niet gevoelig te zijn voor gunsten van welke aard dan ook.

Moedig

CDA'ers kenmerken zich doordat zij:

- keuzes durven te maken ook als die bij bepaalde groepen impopulair zijn;
- als zij dat nodig vinden, burgers ook durven tegen te spreken;
- beslissingen niet voor zich uitschuiven, maar verantwoordelijkheid nemen als dat nodig is;
- grensoverschrijdend gedrag van mede-politici of van burgers niet accepteren of bagatelliseren en dus ook officieel aangifte doen als hier aanleiding voor is.

Communicatief

CDA'ers kenmerken zich doordat zij:

- het vanzelfsprekend vinden om hun voorgenomen beslissingen uit te leggen aan burgers, met hen actief in debat te gaan en hen te overtuigen dan wel zich te laten overtuigen waarom een bepaalde beslissing in het algemeen belang is;
- zorgvuldig luisteren, zowel naar degenen die zich luid laten horen als naar degenen die zichzelf niet of zo goed voor het voetlicht brengen (de stille meerderheid);
- zichzelf scherp houden, door actief op zoek te gaan naar tegengeluiden;
- bij beslissingen uit kunnen leggen vanuit welke achterliggende waarden zij tot hun beslissing gekomen zijn.

Transparant

CDA'ers kenmerken zich doordat zij:

- hun persoonlijk gedrag, ook privé, zo is dat het altijd de toets der kritiek kan doorstaan;
- openheid over beleidsplannen, persoonlijke en professionele contacten en financiën vanzelfsprekend vinden;
- als zij aangesproken worden op het maken van vermeende fouten, politiek of persoonlijk, zoveel mogelijk openheid van zaken geven, zodat hierover op een adequate manier verantwoording kan worden afgelegd.

Bezonnen

CDA'ers kenmerken zich doordat zij:

- kalmte bewaren ook als er rond incidenten een hype-sfeer ontstaat;
- nadenken over de basiswaarden die aan een beslissing ten grondslag liggen;
- de lange termijn gevolgen van beslissingen goed meewegen.

Respectvol

CDA'ers kenmerken zich doordat zij:

- respectvol omgaan met ieder, ook al verschillen zij hemelsbreed in politieke overtuiging of sociale of culturele achtergrond;
- de door hen gebezigde taal zorgvuldig is, niet grof of kwetsend naar mensen of groepen, en goede werkrelaties niet frustreert;
- als goede rentmeesters verantwoordelijk omgaan om met de hen ter beschikking gestelde middelen.

Dilemma's en overtredingen

Als CDA'er kom je in veel verschillende situaties terecht. Vaak is helder waar de grens ligt van wat kan en wat niet kan. De Gedragscode Integriteit draagt hieraan bij door concrete verwachtingen te formuleren die zijn gebaseerd op de uitgangspunten van het CDA en op zeven gedragswaarden.

Evenzo kan het gebeuren dat het onduidelijk is of iets wel kan of niet. In dat geval doet zich een dilemma voor. Ook hier kan de Gedragscode Integriteit bij helpen.

Spiegeltest

Als twijfel bestaat over de handelswijze, doe dan de spiegeltest. Kijk in de spiegel en stel jezelf de volgende vragen:

- Is het legaal wat ik ga doen?
- Is het in lijn met de uitgangspunten en gedragswaarden van de code?
- Vind ik het vervelend als anderen (andere CDA'ers, mijn gezin of burgers) weten wat ik heb gedaan?
- Neem ik verantwoordelijkheid voor wat ik ga doen?

Aan de hand van deze vragen kan je de situatie kritisch evalueren door in de spiegel te kijken.

Dilemma's delen

Kom je er alleen niet uit? Bespreek de situatie met CDA'ers uit je omgeving of anderen die dicht bij je staan. Ook kan je contact opnemen met een medewerker van het CDA Partijbureau.

Overtredingen

Als je een (mogelijke) overtreding constateert bij een CDA'er, begint het bij het aanspreken van die CDA'er. Je kan hem/haar hierbij confronteren met de uitgangspunten en gedragswaarden uit de gedragscode. Als dit ontoereikend is, kan op verzoek van jouw afdelingsbestuur of van het landelijk bestuur een integriteitsonderzoek ingesteld worden. Dergelijke meldingen worden altijd onderzocht. Dit gebeurt door de Integriteits- en Royementscommissie. De commissie toetst het gedrag van de kandidaat aan de geldende waarden en normen, waaronder de gedragscode. Zij brengt verslag uit aan het landelijk bestuur en kan hierbij adviseren dat disciplinaire maatregelen opgelegd worden.

Repercussies als gevolg van het melden van een (vermoeden van een) integriteitsschending, zijn ten strengste verboden. Het landelijk bestuur en/of het afdelingsbestuur waken ervoor dat meldingen die te goeder trouw zijn gemeld, negatieve gevolgen heeft voor de melder. Het maken van valse beschuldigingen van integriteitsschendingen is niet toegestaan.

Bijlage 2: Handreiking rol en taken integriteitscoördinator

De Werkgroep beveelt aan om – in navolging van het bedrijfsleven en verschillende overheidsinstanties – een integriteitscoördinator aan te wijzen. De integriteitscoördinator speelt een sleutelrol in de ontwikkeling en uitvoering van het integriteitsbeleid. In de onderstaande handreiking worden zijn of haar rol en taken nader uiteengezet.

De plaats van de integriteitscoördinator binnen de organisatie

De functionaris coördineert en implementeert het integriteitsbeleid. Hij of zij heeft een adviserende en initiërende rol en agendeert het thema integriteit. De werkzaamheden worden verricht binnen de normale hiërarchische kaders en binnen de gebruikelijke bevoegdheidsverdeling. Dat wil zeggen dat de eindverantwoordelijkheid voor het thema integriteit en het integriteitsbeleid bij het landelijk bestuur (en in het bijzonder de secretaris als portefeuillehouder) blijft rusten. Het is niet de bedoeling dat de integriteitscoördinator verantwoordelijkheden bij het landelijke bestuur wegneemt of dat hij of zij het 'geweten' van de partijorganisatie wordt; door aan te jagen en te coördineren, zorgt de integriteitscoördinator er juist voor dat de juiste mensen de juiste verantwoordelijkheden oppakken. Sleutelwoord bij het functioneren van de integriteitscoördinator is invloed: hij of zij heeft informeel gezag, zowel in de richting van het landelijk bestuur en -medewerkers als provinciaal/lokaal actieve CDA'ers.

Taken van de integriteitscoördinator

1. Bewaken van de uitvoering van het integriteitsbeleid, inhoudende:
  - het organiseren van afstemming met functionarissen die een rol spelen in het integriteitsbeleid of de uitvoering daarvan;
  - de voortgang en naleving van specifieke regelingen (in het bijzonder de Gedragscode Integriteit) bewaken en deze actief onder de aandacht brengen bij de diverse gremia binnen het CDA;
  - actief aanzetten tot de jaarlijkse behandeling van integriteit in vergaderingen van het landelijk bestuur en provinciale/lokale besturen; en
  - het bewaken van de naleving van de regelingen ten aanzien van (het publiceren van) nevenfuncties, geschenken en reizen – voor zover hier niet reeds op een ander niveau of door een ander gremium (bijvoorbeeld de griffie) in is voorzien.
2. Fungeren als centraal informatiepunt en bewaker van samenhang en volledigheid, inhoudende:
  - het integriteitsbeleid uitdragen en levend houden bij het landelijk bestuur en -medewerkers en provinciaal/lokaal actieve CDA'ers, onder meer door integriteitsinstrumenten zoals interne opleidingen, trainingen, notities, presentaties en mailings (en door deze op het juiste moment in te zetten) – in samenwerking met het Steenkampinstituut en de CDA Bestuurdersvereniging;
  - zoeken naar aansluiting bij bestaande activiteiten of ontwikkelingen in de partij, zodat integriteit niet te veel als project op zichzelf staat;
  - begeleiden van de vierjaarlijkse actualisering en herijking van het integriteitsbeleid, door het ondersteunen van de hiertoe ingestelde onafhankelijke Monitoringscommissie Integriteitsbeleid;
  - in contact blijven met, en als het centrale informatiepunt voor integriteit fungeren, voor alle lagen van de partij (**hulplijn integriteit**) en afstemming zoeken met de landelijke/provinciale/lokale vertrouwenspersonen en de Integriteits- en Royementscommissie; en
  - bijhouden of de gemaakte afspraken over integriteit (in brede zin) worden nageleefd.

NB – vragen van partijmedewerkers en provinciaal/lokaal actieve CDA'ers over concrete integriteitsschendingen dienen in eerste instantie door de respectievelijke vertrouwenspersonen worden behandeld; desgevraagd kan de integriteitscoördinator de juiste route schetsen.

3. Het verzamelen van kennis en expertise op het gebied van integriteit, inhoudende:
  - een verslag bijhouden van integriteitsschendingen, meldingen en onderzoek;
  - een overzicht bijhouden van voor integriteit relevante uitkomsten van exitgesprekken;
  - bewaken dat integriteit(sbeleving) met regelmaat terugkeert in bestuursvergaderingen; en
  - kennis uitwisselen met andere organisaties, in het bijzonder met het Netwerk Weerbaar Bestuur.

4. Het vanuit integriteit adviseren en rapporteren aan het landelijk bestuur, inhoudende:
  - aandacht voor integriteit continueren, door het ontwikkelen van en adviseren over de onder nummer 2 genoemde integriteitsinstrumenten;
  - met de personen die integriteitsmeldingen en -dilemma's binnen het CDA ontvangen jaarlijks nagaan wat grondoorzaken en ontwikkelingen zijn en bepalen welke aanvullende preventie nodig is;
  - gevraagd en ongevraagd advies inzake integriteit (ook over afzonderlijke integriteitskwesties) uitbrengen aan het landelijk bestuur; en
  - jaarlijks een bijdrage leveren aan de externe verantwoording van het integriteitsbeleid door een bijdrage op te stellen voor het jaarverslag.

Tijdsbesteding

Gemiddeld 2 tot 4 uur per week.

Bijlage 3: Faciliteren kandidaatstellingscommissies

De decentrale kandidaatstellingscommissies dienen goed voorbereid te zijn op het checken en bevragen van kandidaten die solliciteren voor de kieslijsten.

Het advies is om dat drieledig te doen:

1. Het aanbieden van trainingen aan kandidaatstellingscommissies betreffende het bevragen van kandidaten over integriteitsthema's.
2. Bij het sollicitatieformulier reflecteren op de Gedragscode Integriteit en gerichte vragen stellen over integriteitsaspecten en deze bij opvallende zaken betrekken bij het sollicitatiegesprek.
3. Het onderwerp integriteit onderdeel te laten zijn in de sollicitatiegesprekken met kandidaten voor de kieslijsten, waarbij de volgende vragen kunnen worden gesteld:
  - Heeft u de integriteitstraining van het Steenkampinstituut al gevolgd?
  - Zo ja, wat is daarvan uw indruk en heeft u daarbij bijzondere dingen opgestoken?
  - Zo nee, wanneer gaat u deze training volgen en wat zijn uw verwachtingen ervan?
  - Kunt u een mogelijk integriteitsdilemma benoemen in uw (aanstaande politieke) werk binnen de eigen fractie of binnen een coalitie? En hoe zou u daarmee omgaan?
  - Met welke waarde uit de Gedragscode Integriteit voelt u zich vooral verbonden?
  - Ziet u ten aanzien van de Gedragscode Integriteit risico's voor uw gedrag straks in uw eventuele politieke functie?
  - Deze voorbeelden aangevuld met de standaardvragen uit de handreiking integriteitstoetsing van kandidaten voor decentrale politieke partijen van het ministerie van BZK (pagina 11 en verder), zie: [Handreiking integriteitstoetsing van kandidaten voor decentrale politieke partijen](#).
4. Tijdens de kandidaatstellingsprocedure en de bestuursperiode dilemma's ten aanzien van integriteit te bespreken. Via het CDA Partijbureau of in de handreikingen Integriteit van het ministerie van BZK zijn dergelijke dilemma's beschikbaar.

Bijlage 4 Interne partijverklaring CDA

verkiezingen (invullen wat van toepassing is)

Ik sta voor de vereniging met volledige rechtsbevoegdheid Christen Democratisch Appèl (hierna: “**CDA**”) op de kandidatenlijst voor de verkiezingen van (invullen wat van toepassing is, “**IVWVTI**”) van dd/mm/yy en verklaar het volgende:

FORMALITEITEN

- Ik ben lid van het CDA en voldoe aan de wettelijke eisen die gesteld zijn aan het lidmaatschap van (**IVWVTI**).
- Ik onderschrijf het Program van Uitgangspunten van het CDA en het verkiezingsprogramma. Als ik van mijn recht van gravamen (bezwaren tegen gedeelten van het Program van Uitgangspunten en/of het verkiezingsprogramma) gebruik maak, respecteer ik de beslissing van het bestuur.
- Ik onderschrijf de Statuten en Reglementen van het CDA.
- *Ik word lid van de CDA-Bestuurdersvereniging op het moment dat ik mijn (**IVWVTI**) aanvaard.*⁴

INTEGRITEIT

- Ik gedraag mij integer en onthoud mij van gedragingen die mijn functie als politicus of het CDA schade toebrengen. In dat kader heb ik kennis genomen van de Gedragscode Integriteit en handel in lijn daarmee.
- In het verlengde van het voorgaande verklaar ik dat gebeurtenissen uit het verleden het CDA niet in opspraak kunnen brengen.
- Tevens ben ik me ervan bewust dat mijn gedrag ook na afloop van mijn zittingsperiode in verband kan worden gebracht met het CDA en zal ik mij inzetten de naam en reputatie van het CDA hoog te houden.
- Ik volg een (online) training over integriteit bij het Steenkampinstituut.
- Ik leg mijn (neven)functies voor aan (**het relevante orgaan van**) van het CDA; ik leg mijn partijpolitieke functies voor aan het bestuur van (**IVWVTI**); ik zorg dat ik geen onverenigbare functies bekleed.
- Ik geef wijzigingen in mijn (neven)functies gedurende mijn zittingsperiode per omgaande door aan het bestuur van (**IVWVTI**) en aan de griffie van (**IVWVTI**).
- *Ik ben ervan op de hoogte dat de cumulatie is uitgesloten van politieke functies, partijfuncties en/of maatschappelijke functies die het aanzien van het politieke ambt of van de partij schaadt, doordat de cumulatie tot een belangenvermenging leidt die de integriteit van de politieke besluitvorming aantast of tot een zodanige belasting van de betrokken persoon leidt, dat in redelijkheid geen behoorlijke invulling van de politieke functie en/of partijfunctie is te verwachten.*⁵

VERANTWOORDING en SAMENWERKEN

- Ik schaad de andere kandidaten op de CDA kandidatenlijst niet. Ik neem actief deel aan gezamenlijke campagneactiviteiten. Bij het uitvoeren van voorkeursacties overleg ik met het bestuur.
- Ik ben niet tegelijkertijd kandidaat voor of lid van een andere partij.
- Ik neem mijn zetel in de (**IVWVTI**) in en blijf de hele zittingsperiode als lid, tenzij het bestuur hiervan ontheffing verleent.
- Ik houd de CDA-leden op de hoogte van ontwikkelingen in de (**IVWVTI**) en geef uitleg over het gevoerde beleid.
- Ik werk in fractieverband samen met mijn collega's van het CDA.
- Ik span mij tot het uiterste in voor een goede, onderlinge werkrelatie in de fractie en doe er - bij frictie - alles aan om er samen uit te komen. Lukt dat niet, dan consulteer ik het bestuur van de afdeling, dan wel het provinciaal bestuur, dan wel het landelijk bestuur.
- Als ik uit de CDA-fractie stap en/of mijn CDA lidmaatschap opzeg, dan geef ik ook mijn zetel op.

⁴ Alleen voor decentrale partijverklaringen (gemeenteraad, Provinciale Staten en Waterschappen).

⁵ Alleen voor decentrale partijverklaringen en de partijverklaring voor de Eerste Kamer.

- Ik draag de CDA-boodschap uit en ben mij bewust van de positie van volksvertegenwoordiger.
- Ik werk actief aan mijn (verdere) vakmatige ontwikkeling.
- Ik houd mij aan de vastgestelde (landelijke) afdrachten (contributie CDA Landelijk, contributie BSV en 3% afdracht aan de afdeling).

Naam: _____

Datum: _____

Handtekening: _____

Bijlage 5: Zelfevaluatie afdelingsbesturen

Aan elk afdelingsbestuur, fractie en waar aanwezig wethouder(s) van het CDA wordt geadviseerd om een periodieke zelfevaluatie te houden. Een periodieke zelfevaluatie is een goed middel om bewust aandacht te hebben voor de effectiviteit van het bestuur en daarmee ook de bestendigheid van het CDA in de betreffende afdeling.

Aanbevolen wordt om als onderdeel van het opstellen van de jaarrekening en de begroting een korte bestuurlijke zelfevaluatie uit te voeren en de resultaten/conclusies daarvan te delen met de leden op de eerstvolgende ledenvergadering

Er kan gedacht worden aan de volgende vragen/stellingen die met een score van 1 tot 5 kunnen worden gewaardeerd (5 zijnde de hoogste score):

- Het bestuur is tevreden over zijn eigen samenstelling;
- De bestuursleden denken in grote lijnen hetzelfde over de rolverdeling tussen bestuur en fractie;
- De bestuursleden zijn in de praktijk rolvast;
- Het bestuur heeft de juiste kennis en competenties om zijn rol te vervullen;
- Er wordt effectief vergaderd;
- Er is voldoende ruimte voor discussie en alternatieve opvattingen;
- De individuele bestuursleden vervullen hun rol naar behoren;
- De fractie maakt voldoende gebruik van de adviserende rol van het bestuur;
- Er is sprake van voldoende vertrouwen tussen de fractie en bestuur;
- De Gedragscode Integriteit wordt binnen het bestuur en fractie goed nageleefd; en
- Alles overziend ben ik tevreden over het functioneren van het bestuur.

Op basis van de scores en de spreiding van de score (te consolideren en voor te bereiden door bijvoorbeeld de voorzitter) kan het bestuur het gesprek voeren over punten waar men onvoldoende tevreden is of er duidelijke verschillen van inzicht bestaan. Aanbevolen wordt dat fracties ook een jaarlijkse zelfevaluatie doen aan de hand van dezelfde soort vragen als hier voor het bestuur zijn opgesteld.

Het partijbureau kan (online) tools aanreiken waarin bestuur en/of fractie de vragen beantwoorden en de leider van de zelfevaluatie de geanonimiseerde uitkomsten ontvangt.